

Řecká filosofie a filosofie Védanty – str. 1

Buddha jako předchůdce přelomu věků – str. 2

Ducha východního náboženství můžeme srovnat také s duchem řecké kultury. Zjistíme při tom, že ve filosofii Védanty jsou ideje věci, tedy pojmy, získávány bezprostředním duchovním vnímáním – a že v řecké filosofii člověk přechází k něčemu zcela novému: k pojmům, jichž se dopracovává on sám. Tento přechod - který jistým způsobem ústí v již zmiňovaný idealismus - má jako náboženský fenomén zásadní význam.

Pro dnešního člověka není nijak snadné představit si, jak bylo v dřívějších dobách možné pojmy díky jasnozřivosti prostě „vidět“. Nicméně se o to můžeme pokusit, čteme-li z tohoto hlediska například Platonovy dialogy. Všude v nich můžeme sledovat přechod od pojmů jasnozřivě vnímaných k pojmům vytvářeným člověkem. Sáheme-li kupříkladu po dialogu Theaitétos, najdeme v něm dva zásadně protichůdné výroky, vyjadřující oba uvedené vývojové stupně myšlení.

Jeden z rozmlouvajících zde zastává názor, že pojmy jsou vnímány naprosto stejně jako všechny ostatní věci. Člověk je podle něho přijímá jaksi zvenčí spolu s předměty, které vnímá ve smyslovém světě. Druhý z rozmlouvajících považuje myšlenku přímo za opak vjemu: vjem člověk obdrží pasivně přes tělesné smysly, pojmy si naproti tomu vytváří sám aktivní myšlenkovou prací.

Tito dva lidé nám tak ukazují objektivní skutečnost překročení prahu ve vývoji lidstva. Oba mají naprostou pravdu, oba říkají to „správné“ v tom smyslu, že každý věrně reprodukuje vlastní vnitřní zkušenost.

První z rozmlouvajících je starší muž, který současně se smyslovými vjemy věci skutečně pojímá i jejich duchovní podstatu, pojem spočívající v jejich základu. Činí to dosud starým způsobem., jak tomu bylo ve východních náboženstvích: díky božskému zjevení, v němž obraz, slovo a pojem byly jedno a totéž. V každém jasnozřivě přijatém zjevení byla viditelná skutečnost a její duchovní obsah navzájem neoddělené, byly v duchovním zření „dané“ současně. Dodnes říkáme, že něco „nahlédneme“, máme-li na mysli, že tomu „rozumíme“.

Druhý rozmlouvající zastává jako mladší člověk opak. A to nikoli proto, že by byl opačného „mínění“, jako kdyby proti sobě stála dvě rozdílná mínění, nýbrž protože činí úplně jinou vlastní zkušenost, protože je úplně jiný člověk. Je to člověk, který myšlenky prožívá jiným způsobem než ten první. Vjem nějaké věci a k ní náležející pojem pro něj představují nejen dva po sobě následující, od sebe navzájem oddělené momenty procesu poznání, ale jsou dokonce ve vzájemném protikladu. První přístup je pasivní, druhý veskrze aktivní povahy. Ve tvorbě pojmu dodává člověk silou svého myšlení vjemu to, co mu vjem samotný neposkytuje.

Rozdílná odpověď obou rozmlouvajících vysvětluje také rozdíl mezi filosofii Védanty a řeckou filosofii. Před nástupem schopnosti samostatného myšlení se tvorba pojmů děla působením božství v člověku! Pojmy netvořil člověk, nýbrž v člověku je nechával povstat Bůh svým vnuknutím. Je to srovnatelné se situací, v níž se nachází dítě, které již dovede mluvit, dosud však nedovede samostatně myslet. Ve všech slovech řeči jsou obsaženy pojmy, avšak dítě je s řečí přijímá z vnějšího světa jako hotové. Teprve později se učí pojmy samo nově tvořit vlastní vnitřní činností.

V řecké filosofii nacházíme přechod od Platona, který odráží poslední doznívání východní zkušenosti člověka, k Aristotelovi jako prvnímu velkému autonomnímu mysliteli Západu. Svou logikou, svým zcela lidským zápolením o poznání, uvádí v život teorii poznání nového druhu. „Teorie“ u něj není poklidným „pozorováním“, jak je vyjadřuje staré řecké slovo „Θεωρημα“ (theoria): stává se lidským novotvořením božské moudrosti, z níž člověk nyní silou vlastního myšlení pojímá vnitřní souvislosti, vnitřní dynamiku.

S Aristotelem začíná nový druh pojmového myšlení, nový způsob uchopování logiky světa. Člověk začíná prožívat myšlenku jako pravlastní výtvar. Vytváření pojmů, pojmání jejich vzájemných vztahů může být od nynějška prožíváno jako lidské „činné jednání“, abychom to řekli Fichtovými slovy. Kosmický Logos, smysl světa se stává lidskou logikou, lidským myšlením. Jako vynálezce pojmů začíná člověk přebírat odpovědnost i za to, co si myslí a co jako myslící bytost koná. Za to, co se děje v jeho myšlení a jednání - nebo také neděje - již nemá právo činit odpovědným pouze božstvo!

Buddha jako předchůdce přelomu věků

Svým učením probouzí Buddha v člověku povědomí o tom, že je nezbytné pěstovat síly lásky a soucitu. To je jeho posláním v době, v níž je lidstvo vedeno božstvím, v níž ale zároveň jedinec začíná brát do rukou svůj vlastní vývoj. Tím, že Buddha staví do popředí morální vývoj, osmidílnou stezku, dává člověku na srozuměnou, že jsou pryč doby, kdy mohl vše očekávat od přírody nebo od božské milosti. Aby byl dobrý, musí od nynějška činit víc, než se jen řídit přirozeností. Musí začít pracovat sám na sobě, musí se snažit posílit v sobě síly lásky a soucitu, jež se staly nezbytnými.

Právě to však vyvolává onu důležitou otázku: Jak člověk může těchto sil dobit? Nemůže je přece necchat povstávat prostě jen přemýšlením. Tak jako rostlina čerpá všechny své růstové síly z půdy, ze světla a ze vzduchu, musí přece i pro člověka existovat půda, zdroj, z něho může čerpat síly lásky a soucitu, které stále naléhavěji potřebuje!

Nestačí, aby si člověk nutnost být laskavým a soucitným uvědomil. Teorie nedostačuje, je zapotřebí reálné s lásky, účinné síly soucitu. A důležitá otázka zní: Odkud pocházejí tyto síly? Od které bytosti přijímá člověk skutečnost lásky a soucitu, jejich reálnou účinnost? Jedna věc je vědět, co je třeba udělat, a druhá věc je také to udělat. Jedna věc je vědět, že kamna v pokoji musí topit, aby bylo teplo, a druhá věc je najít někoho, kdo je naplní dřívím a zapálí, aby v pokoji skutečně také teplo bylo.

Buddhovým úkolem bylo upozornit na „dědičný hřích na egoismem vyvolané roztržité lidstva na pouhé jednotlivce, ukázat člověku vážnost situace. V šestém století před přelomem věků Buddha poukázal na nutnost božského zasahování, jež dává člověku k dispozici síly nezbytné k překonání egoismu. Tak jako při pádu do hříchu působily skutečné bytosti a síly, i spása člověka vyžaduje nemé reálné síly, působící duchy. Jen skutečné síly lásky a soucitu mohou zvítězit nad egoismem v člověku.